

СТАНОВИЩЕ
по конкурс за академична длъжност „професор”
Научна област 2. Хуманитарни науки
Професионално направление 2.1 Филология
Научна специалност „Българска литература (Стара българска литература)”
с кандидат доц. дфн Ана Стойкова Стойкова

Рецензент: проф. д-р Мария Атанасова Йовчева
Богословски факултет, СУ “Св. Климент Охридски”

По обявения от Института за литература (БАН) конкурс за професор по специалността „Българска литература (Стара българска литература)” (ДВ, бр. 12 от 8.02.2019 г.) единствен кандидат е дфн Ана Стойкова Стойкова – доцент в посочения институт. Научната продукция, представена за конкурса, обхваща три монографии и съавторство в една колективна история на средновековната българска литература, над 50 статии и студии, 6 обзора и персоналии, над 50 енциклопедични и речникови статии (някои издадени online). Голяма част от публикациите са в престижни периодични издания в областта на медиевистиката. Трудовете на А. Стойкова са цитирани многократно у нас и чужбина. Член е на редколегиата на авторитетни издания като сп. „Старобългарска литература” и „Кирило-Методиевска енциклопедия”.

Приносите на Стойкова са съсредоточени в следните основни области: агиография, агиология; история на богословско-поучителни текстове с естественонаучно съдържание; текстология и издания на средновековни славянски паметници; славяно-византийски културни контакти; а освен тях отделни публикации засягат химнографията и фолклора и митологията.

Център на изследванията в полето на агиографията са култовете към мъчениците войни, преценени през призмата на ролята и предназначението на даден култ, корените на отделни (включително и нехристиянски по произход) елементи на почитането, конкретната реализация в първични текстове и дори през занимателните детайли във възникването и трансформациите на почитта към тях. Хабилитационният труд на Стойкова е ориентиран към специфична проява на почитта към светците войни: змееборството, разгледана в наративи за св. Георги и за двамата мъченици Теодор Тирон и Теодор Стратилат. Разработката се вписва в най-добрите класически традиции на европейската литературна агиология, в които изследването се базира на няколко критерия с отчитане на своеобразието на творбите. Поради своето място в жанровата

йерархия тези текстове не са съхранявани строго при превеждане и преписване, в тях книжовниците са си позволявали в много по-голяма степен различни намеси (съкращаване, интерполации, преосмисляне), и това предоставя композиционни показатели за тяхната класификация. Писменото им разпространение показва размитата граница между богослужбни (парабогослужбни) кодекси и низовата книжнина, представена от различни сборници със смесено съдържание. Затова анализът на Стойкова отчита едновременно няколко важни фактора: археография – пълен преглед на писменото разпространение с кратка информация за всеки един от преписите; контекста им, т.е. връзката с други преводни литературни текстове; мотивите от съдържанието; текстологията на преписите; данните от езика и техниката на превод. Комплексността на критериите за изследване и пълнотата на изворите предопределят надеждността на заключенията в труда на Стойкова.

В три основни дяла се разглеждат византийските наративни текстове, отразяващи земееборските чудеса, и тяхната съдба в славянския свят. Привлеченият богат кръг извори с различен произход и датировка очертава вековна традиция, която отзвучава в късносредновековната и възрожденската епоха. Във всяка глава проличават характерното за Стойкова отлично познаване на вторичната литература по поставените въпроси и умението да подхожда критично в реферативната част. Изградени еднотипно, тези глави запознават с формирането на култовете според общи филологически и изкуствоведски данни, с гръцките редакции на изучваните житийни текстове за тях и после с направената от авторката филиация на славянските преписи. На базата на езикови белези и на особеностите на писменото битуване на текстовете Стойкова предлага и убедителна атрибуция (локализиране, датиране) на преводите и редакциите. Системното и задълбочено проучване на славянските версии включва и разпознаване на гръцките образци, послужили за преводите. Бих добавила само, че първият превод на Мъчението на св. Теодор Стратилат съдържа достатъчно езикови маркери за по-категорична хронологизация, съхранени в Ягичевия Златоуст, например лексеми като *вато҃ъ*, *етеръ*, *вѣдити*, *шоуи*, *похризмити*, *ядрописць* (заменено при преславско редактиране със *скорописць* ZIII.c.22 Хлуд195 ПБР1 НБС645 Хил644 ПБС282), които го отнасят към ранен период от дейността на Кирило-Методиевите ученици в България (подобни примери са посочени у Ив. Добрев 1980 г.),

В духа на най-добрата практика за изучаване на средновековни творби, монографията съчетава изследователската част с публикация на изворите. Издадени са всички разгледани произведения, някои от които с гръцки паралели. Към тях е

изработен много добре организиран критически апарат, в който начинът на систематизиране и представяне на разчетенията говори за огромната извършена текстологична работа и улеснява читателя. Така в резултат е получена сравнително пълноценна картина на цялостното присъствие в славянската книжнина на агиографските наративи за тримата светци, което чрез постоянни референции към византийската традиция е показано и в светлината на непрестанния диалог между византийската и славянската литература.

Бих изтъкнала, че трудът носи редица достойнства със своята отлична методология, добре структуриран материал, мотивирани заключения и изключително интересна фактология. Данните са осмислени в културно-историческия контекст на редица явления в книжовния живот на Балканите.

В тази научна област втори център образуват многобройните изследвания върху култа към св. Георги, поставен в широк ареал и в общ социо-културен план. Засегнати са редица проблеми като например как този култ се развива в различни етноконфесионални общности, какъв е произходът на датата 26 ноември в календарите, изяснена е и текстовата история на различните житийни наративи (Ранното мъчение, синаксарните жития, Метафрастовото мъчение). Публикациите на Стойкова отново издават характерната за нейната работа многоаспектност, като включват постоянна съпоставка с византийските агиографски текстове, отчитане на употребата на тези съчинения в религиозната практика на южните славяни, разкриване на механизмите на по-късните промени в тяхната функция и преминаването им в различни по тип ръкописни състави. Тук трябва да се добавят и статиите, в които се изясняват различните типове и редакции на житията на св. Георги, така че проучванията на Стойкова реално създават пълна представа за битувания в славянския свят агиографски масив, посветен на един от най-популярните светци.

В обобщение трябва да се подчертае, че изследванията на Стойкова върху корпуса от агиографски текстове за тримата популярни мъченици запълват празнина в медиевистиката и допринасят славянската традиция да заеме в научното пространство такава позиция, която е равностойна на латинската и византийската.

В областта на агиографията се вписват и отделните статии от *История на средновековната българска литература*, които проследяват развитието на старобългарската агиография според нейните възлови етапи и създават обобщен поглед върху мястото и спецификата на наративните текстове в историко-литературния процес през средните векове.

Друга основна линия в научните търсения на Стойкова оформя изследването на *Физиолога*. Десетилетният интерес на авторката към тази книга изкрystalизира в електронния сайт *Славянският Физиолог. Византийска редакция*. Тук още по-ясно изпъква умението на Стойкова да работи успешно на границата на литературата и фолклора и да подхожда към текстовете не само чисто филологически. Редом с прецизно направената класификация на тази толкова трудна и вариативна книга, която поради своето място и структура допуска намеси на всички равнища, Стойкова предлага интересни ескизи върху някои сюжети, чиито корени са в митологичното съзнание. Изработена е подходяща методология за презентирание и подреждане на преписите и за избистряне на разликите между превод и редакция, и едновременно с това са използвани всички възможности за нов начин на представяне на средновековен текст, които предлага интернет.

На границата между литература, митология и фолклор стои и разглеждането на редица съчинения, в чиято основа е залегнала християнската адаптация на предхристиянски митологични или парабиблейски мотиви. На базата на словесни или друг тип паметници авторката проследява странстванията им, символната им интерпретация в духа на християнството и тяхното навлизане в славянския свят, като предлага коректни четения на някои трудни места в използваните писмени извори.

На кирилометодиевската проблематика са посветени редица статии, част от които са влезли в *Историята на българската средновековна литература*. Една постоянно привличаща вниманието на Стойкова тема засяга много силно дискутирана проблематика - налагането и развитието на култа към славянските първоучители. Авторката изгражда диахронна картина на честването им през средните векове, в която са синтезирани филологическите и социо-културните факти, като очертава етапите и своеобразието (идейната трансформация) на тяхната почит според официалната църковна литература, но и според текстовете извън нея. Би било по-добре за най-ранната епоха повече да се използват чисто литургическите аргументи, които се отнасят до жанровото своеобразие и функциите на отделния тип текстове и начина им на включване в богослужението, както и до самия тип богослужение. Към този тематичен кръг бих причислила и изследването на един късен препис на службата за св. Кирил Философ.

В областта на химнографията попадат още две публикации, които макар и да се занимават с отделни малки песнопения за св. Георги и св. пророк Илия, въвеждат интересен материал за изясняване на химнотворческите подходи на средновековните

книжовници. Специално бих обърнала внимание на стихирата за прор. Илия, построена от преки заемки от *Похвалното слово за пророка* на св. Климент Охридски. Всъщност, погледнато от по-широк аспект, материалът показва, че и в по-късно време, също както и в основополагащия период, основен извор за създаване на химнографския текст продължават да бъдат именно образците на тържественото красноречие. Едновременно с това е открит рядък случай на такъв подход в славянското химнотворчество, което обикновено използва готовите византийски химнографски, а не славянските „патристични“ модели.

Отделен кръг от приносите на Стойкова съставя и използването на компютърни средства в хуманитаристиката, който включва както по-обща работи върху историята и принципите на създаването на този тип сайтове, така и студия върху късносредновековните небогослужебни сборници, базирана върху компютърен анализ на съдържанието им.

И така, в заключение бих обобщила, че публикациите на Ана Стойкова: 1) систематизират и осмислят концептуално **немалък по обем първичен литературен материал**, което придава убедителност на заключенията, а и става основа за аргументирани изводи в различни проблематични полета; 2) водят до открития на нови преписи и текстове (преводи, редакции) и запълват бели полета в картината на средновековните славянски литератури. Не бива да бъде пренебрегван и още един значителен иновативен аспект от нейните научни занимания, а именно, **издаването и въвеждането на обемен масив от агиографски съчинения.**

Като имам предвид **голямата научна стойност и приносния характер** на разработките на участничката в конкурса, убедено предлагам на уважаемите членове на Научното жури и на Научния съвет на Института за литература да бъде присъдена академичната длъжност „професор“ на доц. дфн Ана Стойкова.

Проф. д-р Мария Йовчева

9.06.2019 г.

София